Erik Bengtsson, *Världens jämlikaste land?* Arkiv, 2020.

I början av 1980-talet var Sverige jämlikast i världen, ja förmodligen var vi det jämlikaste land som någonsin funnits. Inkomster och andra resurser var jämnare fördelade i befolkningen än vad de någonsin tidigare varit och jämfört med hur de fördelades på andra håll. Sedan dess har ojämlikheten ökat snabbt. Sverige är inte längre världens jämlikaste land, framförallt för att toppen dragit ifrån de övriga men också för att botten gått ur delar av den svenska arbetsmarknaden samtidigt som ersättningarna från socialförsäkringarna skurits ned.

Men när och hur blev Sverige världens jämlikaste land? Och kan historien om hur och när vi blev det ge oss några ledtrådar för att förstå dagens utveckling? Det är ämnet för ekonom-historikern Erik Bengtssons *Världens jämlikaste land?* Det är en mycket läsvärd bok: inte bara baserad på omsorgsfullt framtagen empiri utan dessutom flyhänt skriven och djupt engagerande.

Det finns många tidigare försök att skriva historien om Sveriges *Sonderweg*. En variant berättar att landet blev världens jämlikaste för att man alltid varit jämlikt. Här pekar man på den relativt starka position de självägande bönderna haft i Sverige, förekomsten av lokala demokratiska sammanhang ända tillbaka till medeltiden och en allmänt egalitär politisk och social kultur där avstånden mellan härskarna och undersåtarna inte varit fullt så stora som dem man funnit på andra håll. Den socialdemokratiska mobiliseringen och välfärdsstatens uppbyggnad blir i denna tolkning bara en naturlig fortsättning av – och kanske en parentes i – en flera sekler lång historia av svensk jämlikhet.

I sin bok gör Erik Bengtsson rent hus med denna version av historien. Baserat på ett omfattande källmaterial i form av bouppteckningar och taxeringsuppgifter – ett vetenskapligt pionjärbete av högsta rang – visar Bengtsson att Sverige ännu under det tidiga 1900-talet var ett mycket ojämlikt land. Bara för att ge ett enda exempel: år 1903 drog den enskilda procent av befolkningen som tjänade mest in 27% av de totala inkomsterna medan de 10% som tjänade mest stod för 47% av inkomsterna. Det är en större ojämlikhet än den man idag finner i Ryssland eller USA, bara Brasiliens siffror kan matcha det svenska tidiga 1900-talet. Sverige var vid den här tidpunkten dessutom inte alls särskilt jämlikt i jämförelse med andra länder. Den svenska särarten uppstod långt senare under 1900-talet.

Denna 1900-talets ojämlikhet hade sina rötter i den extrema ojämlikheten i det förindustriella Sverige. Långt från den lite idylliska beskrivning av jämlika självägande bönder som samlades att dryfta sina angelägenheter man ibland återfinner i berättelserna präglades 1800-talet av astronomiska ekonomiska skillnader mellan samhällsklasserna. År 1850 var till exempel medelförmögenheten i den lilla adelsklassen 156 gånger större än vad den var bland arbetare och hantverkare och 23 gånger större än i bondeklassen.

Landsbygden präglades vid denna tid av stor knapphet och stor ojämlikhet. Bengtsson påpekar att historierna om det jämlika bondesamhället tenderar att utelämna landsbygdens utarmade proletariat. De bönder som samlades i byalaget för att överlägga

var i själva verket en privilegierad minoritet och klassens tidiga politiska representanter var typiskt välbeställda storbönder vars levnadsvillkor var helt annorlunda än dem som rådde bland landsbygdens obesuttna.

Den svenska ojämlikheten var inte begränsad till den ekonomiska sfären. Även politiskt var Sverige mycket ojämlikt, och påtagligt mer ojämlikt än andra jämförbara länder. Medan 59% av de brittiska männen och 73% av de danska männen hade rösträtt till andra kammaren i mitten av 1800-talet, var motsvarande siffra bland de svenska männen 21%. I slutet av 1800-talet var det bara Ungern (av de europeiska länder det finns data för) som hade en mer begränsad rösträtt än den svenska. Det var då fortfarande mindre än en fjärdedel av de svenska männen som hade rösträtt, medan inga kvinnor fick rösta. I lokalpolitiken var det ännu värre, där hade inte sällan bolagen så många röster att de på egen hand fick majoritet gentemot bygdens samtliga röstberättigade. Politiken var på det hela taget en politik för de besuttna medan de egendomslösa i stort sett saknade inflytande.

På ett intressant och nästan paradoxalt vis var det just denna politiska ojämlikhet som blev en viktig faktor i den framgångsrika mobiliseringen för demokrati. Genom att så stora grupper var uteslutna fick den folkliga mobiliseringen en bredare bas än som var fallet i de länder som hade en mer utbredd rösträtt. Det var inte bara de fattigaste skikten i arbetarklassen som saknade rösträtt, det var stora delar av befolkningen som av eget intresse kunde ställa sig bakom kraven på allmän rösträtt när de väl började resas. I Sverige föregick dessutom arbetarklassens organisering samhällets demokratisering, när väl rösträtten blev allmän hade arbetarna redan decennier av facklig mobilisering bakom sig.

Med demokratin som hävstång och med en mobiliserad arbetarklass som drivkraft kom sedan 1900-talets många politiska reformer att gradvis utjämna skillnaderna i inkomster och levnadsvillkor så att Sverige till slut under 1970-talet blev ett paradexempel på ekonomisk utjämning. Men denna status uppnår man alltså en bra bit in på 1900-talet från att ett trekvarts sekel tidigare ha varit ett mycket ojämlikt samhälle.

Till den framgångsrika utjämningspolitiken bidrog att den kunde genomföras i och genom det Bengtsson kallar "den kompetenta staten". Den stat som den svenska arbetarrörelsen mötte var en relativt effektiv och icke-korrumperad stat, som dessutom inte var lika benägen som stater på andra håll att tillgripa våld mot protesterande människor. Detta stärkte den reformistiska andan i arbetarrörelsen; detta var ju en stat man kunde förhandla med och som kunde få saker gjorda. När socialdemokratin så småningom blev statsbärande parti blev denna statsapparat det viktigaste medlet för utjämningspolitiken. Reformambitionerna gick inte vilse bland korrumperade tjänstemän och inkompetenta förvaltningar, de bar ända till beslut och implementering.

Hur denna utjämningspolitik sedan bedrevs under 1900-talet får vi dock inte veta så mycket i Bengtssons bok, efterkrigstidens reformpolitik snabbspolas på en dryg handfull sidor. Läsaren lämnas med en nyfikenhet på exakt vad som spelade roll för att utjämna inkomsterna och levnadsförhållanden. Är det verkligen de politiska reformerna vi ska tacka eller finns det andra faktorer som verkat utjämnande? Om utjämnningen åstadkoms genom reformer, exakt vilka reformer spelade någon roll? Var

det skattesystemet, socialförsäkringarna, utbildningspolitiken, arbetsmarknadsregleringarna eller något annat som var viktigast för att skapa världens jämlikaste land? Och *när* under resan från det ojämlika till det jämlika Sverige kom de stora sprången?

Till sist tvingas man konstatera att utvecklingen från världens jämlikaste land till ett betydligt mer ojämlikt gått snabbt i Sverige. Statens skyddsnät har nu stora revor. Den marknadiserade och outsourcade staten kanske inte ens längre är ett fungerande verktyg för att åstadkomma jämlikhet. Och kan dagens förfördelade mobiliseras på samma verksamma sätt som de kunde under 1900-talet? Splittrade som de är inte bara ifråga om etnicitet och härkomst utan även ifråga om sin utsatthet? Här skulle krävas ett välsmort mobiliserande maskineri och välfungerande politiska känselspröt, men har verkligen dagens politiska vänstereliter det som skulle krävas? Kanske skulle Bengtsson svara att uppgiften nog inte är svårare än den som krävde att landsbygdens utarmade proletariat, städernas yrkesutbildade industriarbetare och överklassens tjänare kom att uppfatta sig som en klass med gemensamma intressen. Men jag har mina dubier.

Stefan Svallfors

Institutet för framtidsstudier